

Prefixos i sufixos a la parla de Sant Esteve de Llitera (Osca)*

JAVIER GIRALT LATORRE

1. INTRODUCCIÓ

Sempre resulta interessant estudiar i analitzar les parles catalanes de l'anomenada Franja Oriental d'Aragó (o Franja de Ponent), perquè la seva condició fronterera entre les dues regions ens permet trobar fenòmens lingüístics molt particulars de la zona que no s'enregistren en altres punts d'adscripció lingüística catalana; això és degut fonamentalment a la barreja i la convivència que es produeix entre unes característiques pròpiament catalanes i d'altres aragoneses.

---

* En aquest treball hem procurat adaptar la parla de Sant Esteve de Llitera a l'ortografia normativa catalana. No obstant això, hem de fer algunes precisions que ajudin a interpretar correctament algunes de les grafies utilitzades:

a) Representem sempre amb la grafia *a* el so [ə] (obert i de timbre neutre) que apareix en posició final de paraula, perquè considerem que es tracta només d'un al·lòfon del fonema /a/, mentre que al català central és indistintament variant dels fonemes /a/ i /e/; per això, els plurals que en català acaben en *-es*, aquí els oferim acabats en *-as*.

b) Ja que a Sant Esteve es diferencien les vocals *o*, *u* àtones, escriurem una o l'altra segons la pronunciació enregistrada.

c) El so interdental fricatiu sord [θ] no existeix en català, però sí a la parla de Sant Esteve, per la qual cosa les grafies *z* (davant les vocals *a*, *o*, *u*, i en posició final) i *c* (davant les vocals *e*, *i*) es mantenen i es pronuncien com en castellà.

d) La diferència de sonoritat que estableix el català entre *-s-* [z] i *-ss-* [s], no existeix a Sant Esteve, per la qual cosa només usarem la grafia *-s-*.

e) Les grafies *g* (davant *e*, *i*) i *j* (davant *a*, *o*, *u*), al igual que *x* (en posició inicial o precedida de les consonants *n*, *r*) i els dígrafs *tj* i *tg*, corresponen al so palatal africacat sord [ç]. Quan això no sigui així, ho indicarem amb la transcripció fonètica de la paraula concreta, sobretot si es manté el so velar fricatiu sord [x] del castellà.

f) Com la resta dels parlars de La Llitera i de la Ribagorça, a Sant Esteve es conserven els grups llatins PL, CL, FL, GL, BL, amb palatalització de la consonant lateral: [pʎ], [kʎ], [fʎ], [gʎ], [bʎ]. Per aquest motiu, encara que respectem l'escriptura normativa catalana, els grups *pl*, *cl*, *fl*, *gl*, *bl*, posseeixen la realització fonètica assenyalada abans. Si en alguna d'aquestes combinacions no registrem palatalització, ho indicarem també amb la transcripció fonètica del mot corresponent.

g) Advertim igualment que tots aquells mots que es treuen d'altres treballs, s'han transcrit tal com allí es recullen.

En aquesta àrea lingüística, que segons Llorente Maldonado és l'única que té uns límits ben definits dins de l'àmbit aragonès¹, es troba Sant Esteve de Llitera, una de les localitats més occidentals de la comarca de La Llitera, juntament amb Açañui i Calassanç. Aquest fet és especialment important perquè ens permet observar amb més nitidesa la transició entre les modalitats catalanes i les aragoneses. En efecte, la definició lingüística de la parla d'aquesta població no sempre coincideix entre uns i altres filòlegs; així, Saroïhandy, Badia o Veny consideren la varietat d'aquesta localitat dins del grup del català occidental (varietat ribagorçana)², mentre que Viudas Camarasa creu que es tracta d'una modalitat del dialecte ribagorçà³, sobre la qual actuen l'aragonès i el català; i Coromines opina que «és un poble de llenguatge mixt (cap al sud, el darrer on es parla aquest dialecte barrejat), en el qual l'element aragonès és gairebé tant fort com a Açañui i Calassanç»⁴.

Així doncs, sembla prou clar que la varietat de San Esteve de Llitera és de filiació catalana, malgrat que també sigui cert que la seva situació lingüística té uns trets que són els que porten a parlar de varietat mixta o de dialecte de frontera. Aquest és el motiu pel qual en aquest treball volem atendre a la formació de paraules mitjançant la derivació. L'estudi d'alguns prefixos i sufixos —els més significatius— existents en aquesta modalitat dialectal ens permetrà comprovar la concentració d'elements catalans, aragonesos i castellans en un camp tant important i concret com pot ésser la formació de paraules⁵. Des d'aquest punt de vista, constatarem que resulta molt més valuosa l'anàlisi dels sufixos perquè es presenten en un nombre molt més gran que els prefixos; a més, els primers s'utilitzen sobre tot per a la formació de substantius i adjectius, mentre que els segons

1. Llorente, *Fronteras*, p. 166.

2. Vid. Saroïhandy, *El català*, p. 333; Badia, *Gramàtica històrica*, § 16, IV; Veny, *Els parlars*, pp. 142-143.

3. Viudas, *Descripció*, p. 423.

4. Coromines, *Noms*, pp. 122-123. Alvar, *Frontera*, p. 69, afirma que Sant Esteve és una de les localitats catalanes de La Llitera que, juntament amb altres de la Ribagorça, ofereix un cabal d'aragonesismes considerable.

5. Frago, *Affijación*, pp. 438-439, assenyala respecte a l'estudi de la derivació: «Parece evidente que la sustitución de palabras de una lengua por las de otra en procesos de creciente nivelación a favor de una de ellas, se hace más costosa cuando se trata de desplazar elementos léxicos derivados que cuando la competencia se establece entre términos simples, sobre todo si el conflicto lingüístico se produce entre lenguas o dialectos pertenecientes a un tronco común y a espacios geográficos contiguos; por este hecho resulta especialmente interesante el análisis de la derivación, puesto que puede ofrecer más abundantemente elementos léxicos de carácter autóctono».

interessin molt més des de la perspectiva de la formació verbal. Al mateix temps, podrem apreciar quins dels formants enregistrats són productius, enfront d'altres que ja han deixat d'ésser-ho, és a dir, la vitalitat que manté cadascun per a formar noves paraules; aquesta és una característica que procurarem precisar en cada cas. De la mateixa manera, en alguns dels mots documentats, el prefix o el sufix no aporten cap significat perquè s'ha produït un procés de lexicalització, aspecte al què també farem referència en aquest treball.

I abans de passar a l'anàlisi concret de les formes recollides, només ens queda assenyalar que tant els prefixos com els sufixos apareixen ordenats alfabèticament per a facilitar així la seva localització i consulta.

2. PREFIXOS⁶

La prefixació de la parla de Sant Esteve de Llitera no té un excessiu interès, ja que la productivitat dels elements que s'anteposen al lexema es limita a uns pocs (*a-*, *des-*, *en-*, *es-*). La majoria de les paraules en què es troben són verbs, encara que també hi ha alguns substantius i adjectius derivats a partir d'aquells. Veieu seguidament els prefixos enregistrats a la parla d'aquesta localitat:

2.1. **a-** (< AD-): es tracta fonamentalment d'un prefix formador d'adjectius i verbs. Els valors amb els quals apareix són els següents:

a) Els verbs derivats d'un substantiu refereixen una acció relacionada amb allò que aquell substantiu expressa: *atrançar* 'barrar', *afumar* 'fumar', *agarrar*, *ataconar*, *allogar* 'llogar', *agenollar-se*, *amorrar-se*, *amostrar* 'mostrar', *abrotxar* 'botonar', *amortallar*, *aneular* 'neulir-se', *apedregar*, *amoranzar* 'desglaçar', *avergonyir*, *afonar-se* 'enfonsar-se', *arrendar*, *aterrar*, *acavallar-se* 'montar-se'. Si el verb deriva d'un adjectiu, indica l'acció d'adquirir la qualitat del primitiu: *apoquir-se* 'angoixar-se', *aclarar* 'aclarir', *afluixar* [afluǰšá], *ajuntar-se*, *allargar*, *aplanar*, *atontar* 'atabalar'.

---

6. Per a l'estudi dels prefixos i els sufixos han estat fonamentals les següents obres: Fabra, *Gramàtica*, §§ 130-151; Badia, *Gramàtica II*, §§ 312-378; Moll, *Gram. hist.*, §§ 360-451; Alvar-Pottier, *Morfologia*, caps. 15-18; Menéndez Pidal, *Manual*, §§ 80-88; Alvar, *Dialecto*, §§ 137-185; Mott, *Sufijación*, pp. 223-243; Rohlf, *Sufijos*, pp. 115-170.

b) Els adjectius denoten semblança o propietat; són sempre adjectius amb l'estructura *a + substantiu + sufix participial (-at, -it)*: *avinagrat, anegrillat* 'negrós', inclosos tots els participis corresponents als verbs de l'apartat anterior.

Per una altra banda, s'ha de dir que a la nostra parla es testimonia l'ús d'aquest prefix sense aportar cap valor concret al derivat, com succeeix en altres parles del domini hispànic⁷; aquesta tendència l'observem tant en substantius com en verbs: *atrencatarrocs* 'aixafaterrossos', *arriendas* 'brides', *aveza* 'veça', *afefet* 'cigala', *anou* 'nou', *anouer* 'noguera', *adormir-se, asentar-se* 'asseure', *acomparar* 'comparar', *apegar* 'pegar', *arremullar, ajocar-se* 'ajupir-se'.

2.2. **al-**: segons Menéndez Pidal, no podem considerar aquest article àrab com un veritable element de derivació perquè no té cap significat⁸; aquesta afirmació és vàlida també per al cas que ara ens ocupa. A més a més, no sempre es tracta de paraules de procedència àrab, sinó que hi ha formacions noves amb aquest element, com és el cas de *algorí (alborí)* 'dipòsit de les olives'. Hem documentat els següents exemples:

a) Substantius: *albarda, alforja, alberjena* [alberxéna] 'albergínia', *alberge* [albérxe] 'albercoc', *alcovas, alcalde, alacet* 'fonament', *almada* 'coixí'.

b) Adjectius: *alcahuet* 'alcavot'.

c) S'han localitzat també alguns casos especials quant a aquest element formador: a la paraula *aguacil* 'pregoner' per *alguacil*, el que podem veure és la pèrdua de la consonant del prefix; s'ha atestat igualment un fenomen d'ultracorrecció a *alcàcia*, quan en castellà tenim *acacia*, i en català *acàcia*. D'igual forma, a *alvertir* podem veure la confusió del prefix *ad-* amb el prefix *al-*; per últim, s'ha enregistrat el canvi de la consonant lateral per la vibrant, degut a una dissimilació de líquides, a la paraula *arbanyil* 'paleta', utilitzada per *albanyil*.

7. Vid. Rosenblat, *Notas*, § 206.

8. Vid. Menéndez Pidal, *Manual*, § 85.3.

2.3. **des-** (< ^uDIS-): el trobem especialment formant verbs. Serveix per a expressar una acció contrària a la que indica el verb primitiu sobre el qual s'ha format: *encapar* 'encrostar'-*desencapar*, *cargar* 'carregar'-*descargar*, *calzar* 'calçar'-*descalzar*, *gelar*-*desgelar*, *animar*-*desanimar*, *pentinar*-*despentinar*, *abrotzar*-*desabrotzar*, *embotonar* 'abotonar'-*desembotonar*, *orientar*-*desorientar*, *canviar*-*descanviar*, *lligar*-*deslligar*, *fermar*-*desfermar*, *fer*-*desfer*, *bozar* 'embossar'-*desbozar*, *cusir*-*descusir*, *enfilat*-*desenfilat*, *junyir*-*desjunyir*, *penjar*-*despenjar*, *enfadar*-*desenfadar*, *unflar* 'inflar'-*desunflar*, *atornillar* 'cargolar'-*desatornillar*, etc.

En altres ocasions, el prefix *des-* constitueix verbs sobre substantius, indicant privació, separació, allunyament: *despuntar* 'espuntar', *desbarrar*, *desfullinar* 'escurar les xemeneies', *desfullar*, *desplumar* 'desplomar', *desiermar* 'deseremar', *desbrozar* 'desbrossar'.

De la mateixa manera que succeeix al espanyol vulgar i a les parles dialectals aragoneses⁹, documentem derivats en els quals apareix aquest prefix sense cap valor significatiu: *desagerar* [desaxerá] 'exagerar'¹⁰, *desafluixar* [desafluixá] 'afluixar', *desamplar* 'eixamplar'.

2.4. **en-** (< ^uIN-): preferentment el trobem en verbs creats sobre una base substantiva; denota l'acció de posar alguna cosa al lloc designat pel nom primitiu: *enjaular* [enxawlá] 'engabiarr', *enfangar-se*, *ensacar*, *embadinar* 'negar', *enterrar*, *encapar*, *embafar-se*, *engrescar*, *empenedir-se* 'penedir-se'. Hi ha altres casos en què indica l'acció de ficar en algun lloc la substància nomenada per la base: *endrezar* 'endreçar', *empastar*, *enverenar* 'enverinar', *embescar* 'embrutar', *enfarrinar*, *enfilat*, *enzabonar* 'ensabonar', *empolvar* 'empolvorar'. Per altra banda, pot expressar l'adquisició de la qualitat que aporta el substantiu o l'adjectiu sobre el qual s'ha constituït: *enrebunyar-se* 'oxidar-se', *engavellar* 'fer gavelles', *emparellar* 'aparionar', *empiorar* 'empitjorar', *emprenyar*, *embabuquir* 'encantar'.

També apareix en alguns substantius i adjectius parasintètics

9. Vid. Alvar, *Dialecto*, § 137.

10. Neira, *Prefijos*, p. 339, indica que *desagerar* és molt estès dins l'àmbit de l'espanyol vulgar. En aquest cas no hi ha un canvi del prefix *des-* per *es-*, doncs no ho és en aquesta paraula. Es tracta segurament d'una adaptació de tipus fònic; la raresa de les seqüències de tipus /e + s + vocal/ condueix a la interpretació o la integració en altres de gran freqüència, com /d + e + s + vocal ~ consonant/.

(*engavellador* 'qui fa gavelles', *ensacador*, *enterrador*, *envasador* 'embut', *engullidor* 'forat del terreny'), a més dels participis dels verbs indicats abans i dels seus derivats, als quals podem afegir *endolorit* 'adolorat', *engerbellit* 'engelabrit', *emborregat* 'ennuolat', participis usats com a adjectius dels quals no hem enregistrat el verb corresponent.

Sense cap valor significatiu el trobem a les paraules *engrenyeta* 'oreneta', *engranota* 'granota' i *encomenzar* 'començar'.

2.5. **entre-** (< INTER-): només s'ha localitzat en verbs, amb el caràcter nocional de 'lleugerament, a mitges'. Exemples: *entrecavar*, *entreclarir* 'esclarir', *entretindre* 'entretenir'. En el cas de *entrepuzar* 'entropessar' no té pròpiament valor de prefix ¹¹.

2.6. **es-** (< EX-): es presenta com el més productiu dels prefixos, coincidint així amb la majoria de les parles alto-aragoneses i castelleses d'Aragó, sobre tot pel que fa a la formació de verbs. Com podem comprovar, molts dels exemples documentats tenen el prefix *es-* quan el castellà prefereix *des-* ¹²; aquesta circumstància ha propiciat que *es-* fos considerat com un resultat de la confusió dels prefixos *des-*, *es-*, afavorida aquesta per la pèrdua de la *d-* inicial ¹³. Així i tot, considera Neira que, prenent com a base les dades de què hom dispon sobre les parles aragoneses, no podem dir que els prefixos *es-* i *des-* es confonguin entre si, ni que hagin confluït en un únic prefix *es-*. L'aragonès, de la mateixa manera que el català ¹⁴, ha mantingut fins avui la situació romànica primitiva. Els prefixos clàssics DIS-, EX-s'havien reduït fonèticament a *di-*, *e-*; durant l'època del llatí imperial es restitueixen a la seva forma original i adquireixen una gran vitalitat per a constituir composts verbals. Els dos prefixos tenien en llatí un significat molt pròxim; després, cada llengua seguí camins diferents. A l'aragonès cada prefix s'especialitzà en una funció i amb una construcció concreta, procés que també ocorregué a les parles lleoneses,

11. Alvar, *Graus*, p. 12, n. 6, assenyalava com a etimologia d'aquest verb *INTERPEDIARE (> cast. ant. *entropesar*).

12. Segons apunta Frago, *Afijación*, p. 437, aquest fet lexicològic es troba molt arrelat al domini aragonès des de l'Edat Mitjana.

13. Vid. Alvar, *Dialecto*, § 137.

14. Vid. Moll, *Gram. hist.*, § 448.

al català i al portuguès. El camí seguit pel castellà es diferent de la resta de les llengües peninsulars: /des-, es-/ quedaren neutralitzats en un únic signe /des-/ , mentre que les llengües amb un conreu literari molt més petit han desenvolupat una estructura més complexa conservant la distinció entre els dos prefixos¹⁵ (cf. § 2.3) . Podem trobar els següents valors en el seu ús:

a) Entre els verbs parasintètics que produeix, no té caràcter negatiu ni s'oposa a un primitiu sense *es-*; el significat predominant és 'allunyament d'un límit', 'disgregació de parts'¹⁶. La seva estructuració s'acomoda a l'esquema *es-* + *arrel* + *sufix verbal*: *esmatizar* 'treure mates petites', *estarrocar* 'esterrossar', *esbajocar*, *escardar* 'eixarcolar', *escoronar* 'descoronar', *escamalar* 'esbrancar', *esnucar-se*, *escamisar*, *esgarranyar* 'esgarrapar', *escarramar-se* 'escamarlar-se', *escórrer*, *esmotxar*, *esfilortxar* 'esfilagarsar', *esfregar* 'fregar', *esllisar-se* 'relliscar', *esbalzar-se* 'ensorrar-se', *escantillar* 'escantellar', *estripar-se*, *esgalar* 'esglaonar', *estrocear* 'trossejar', *escanar-se* 'escanyussar-se', *estosegar*, *espellotar* 'escorxar'. En el cas de *espenta* i *espentegar* es pot apreciar la confusió de prefixos, perquè apareix *es-* per *en-*, prefix aquest últim que conforma les veus catalanes i aragoneses *empenta* i *empentar*; el canvi d'un per l'altre potser és degut a la idea de desplaçament que duu el verb, la qual coincideix d'alguna forma amb la del prefix *es-*. I per al verb *eslegir* [eslexí] 'triar' hem de suposar simplement l'adopció analògica de la secüència *es-*.

b) El prefix *es-* pot formar alguns adjectius que poc tenen a veure semànticament amb la base lèxica sobre la qual es constituïren. Els exemples trobats són *estransit* i *escarransit*, creats sobre els substantius *trànsit* i *carrau*.

c) A Sant Esteve de Llitera també hem localitzat la presència d'un prefix *es-* sense cap tipus de significat. Segons Alvar, en aquests casos s'ha produït l'aglutinació de l'article plural *es* amb el substantiu, fins al punt de convertir-se en prefix; indica també que aquesta és una característica freqüent a l'aragonès medieval i a les parles vives¹⁷. Així mateix, és possible pensar que aquesta anteposició de *es-* és deguda

15. Vid. Neira, *Prefixos*, pp. 340-341.

16. Vid. Neira, *Prefixos*, p. 336.

17. Alvar, *Dialecto*, § 137. Kuhn, *DHD*, § 52, fou el primer en explicar aquest procés d'aglutinació (*as parrillas* > *esparrillas* > *as esparrillas*), i ja precisà que només aparentment es tractava del prefix *es-*.

a l'analogia amb les nombroses paraules que el presenten¹⁸. Els substantius documentats a la nostra parla són els següents: *estreudas* 'trespeus', *estiseras* 'tisores', *estisereta* 'tisoreta', *estenazas* 'tenalles', *estiraz* 'estiràs', *espalmatoria* 'portabugia', *escatabou* 'estaca-rossins', *estremoncillo* 'farigola'¹⁹, *esgelagra* 'argelaga'.

2.7. **re-** (< RE-): forma part de verbs i substantius, encara que és molt menys productiu que els anteriors. Expressa, com en castellà i català, reforçament, intensitat o repetició d'allò que designa el primitiu:

a) Verbs: *regirar*, *restregar* 'refregar', *relliscar*, *rellucar*, *repicar*, *replegar* (*roplegar*), *renegar*, *rebaixar*, *repasar*, *replanxar* [rɛplaŋçá], *recoure*. També origina verbs parasintètics derivats de substantius o adjectius, els quals denoten la reproducció o imitació del que anomenen aquests: *recular* (sobre *cul*), *remangar-se* o *arremangar-se* (sobre *manga*), *refriar-se* 'refredar-se' (sobre *frío*).

b) Substantius: *reiaio* 'besavi', *revoltó*, *resopó*.

2.8. **sobre-** (< SUPER-): el trobem sempre amb el valor espacial de 'damunt'. Són també molt pocs els exemples enregistrats:

a) Substantius: *sobreportal* 'sobreporta'.

b) Verbs: *sobreposar*, *sobresaldre* 'sobresortir', *sobreviure*, *subri-xir* 'sobreeixir'²⁰.

2.9. **tres-** (< TRANS-): té el valor espacial de 'a través de', 'més enllà'. S'observa en aquest cas el tancament de la vocal *a* en *e*, la qual cosa es dona també al castellà vulgar²¹, però no al català. Molt pocs són els exemples recollits:

a) Substantius: *tresmontana* 'tramontana'.

b) Verbs: *trespalar* 'traspalar', *trescolar* 'trafegar', *trespasar* 'traspassar', *tresplantar* 'trasplantar', *tresnotxar* 'tranuïtar'.

18. Vid. Enguita, *Modalidades*, p. 117.

19. DECLIC, s.v. *tímō*, indica que la inicial *estr-* de les variants *estremocell* i *estremoncillo* es produeix per aglutinació de l'article al plural *es tremocells* (< THYMONICELLU).

20. Observem en aquest cas el tancament de la vocal àtona inicial.

21. Alvar-Pottier, *Morfología*, § 249, destaquen que *tres-* possiblement es deu a l'influx del numeral *tres*.

3. SUFIXOS

Segons el tipus de mots que surgeix de l'adició d'un sufix a una base lèxica, diferenciarem de forma general *suffixos nominals* (originen substantius i adjectius) i *suffixos verbals* (produeixen nous verbs).

3.1. *Suffixos nominals*

3.1.1. **-ac, -aca** (< -*ACCU): sufix l'origen del qual no és clar²². Apareix en castellà, català, gascó i aragonès. Els exemples que hem trobat són pocs, la qual cosa ens mostra la seva nula vitalitat per a formar nous termes: *llimac*, *farnaca* 'llebrató', *matraca*, *zuriaca* 'xurriaca', *fullaraca*.

3.1.2. **-ada** (< -ĀTA): és un dels sufixos més productius de la parla de Sant Esteve. La seva funció original fou d'adjectiu femení; després assumí la funció substantiva, quan el nom corresponent fou suprimit²³; aquest és el cas de *civada* (< [AVENA] CIBATA). Com a sufix viu, Monge manifesta que el seu valor primitiu i fonamental és el de formar abstractes d'acció, sentit del qual deriven tots els altres²⁴.

Els valors semàntics que aquest sufix té a la parla que ara estudiem són els següents:

a) Indica acció i efecte de la mateixa quan es combina amb arrels verbals²⁵: *burxada* (o *burzada*), *cremada*, *xarrada*, *gelada*, *jugada*, *escupirrinada* 'escopinada', *esgarranyada* 'esgarrinxada', *esgarrapada*, *espentegada* 'empenta', *granizada* 'calamarsada', *pedregada*, *picada*, *pixarrada* 'pixarada', *punxada*, *tozada* 'tossada', *tronada*, *vellada* 'vetllada'. Alguns dels derivats deverbals han perdut el sentit abstracte d'acció i han adoptat diverses especialitzacions semàntiques: *cazada*, format sobre *cazar*; *rosada*, format sobre *rosar*, avui desaparegut; *trillada* 'batuda', format sobre *trillar*; *volada*, format sobre *volar*.

22. Alvar, *Dialecto*, § 138; Rohlfs, *Sufijos*, § 10, indica que difícilment podem considerar-lo de procedència llatina.

23. Vid. Moll, *Gram. hist.*, § 376; Rohlfs, *Sufijos*, § 5.

24. Vid. Monge, *Sufijos*, p. 230.

25. La funció d'acció ve expressada en altres parles mitjançant el sufix *-azo*; així ho indica Arnal, *Sufijación*, p. 78, n. 21.

Del sentit d'acció i efecte ha passat a significar el lloc on es fa l'acció del verb: *puiada* 'pujada' (de *puiar*), *baixada* (de *baixar*), *entrada* (de *entrar*).

b) Existeix un bon nombre de derivats denominals en els quals el sufix indica la idea de 'cop donat amb'; alguns d'aquests mostren l'efecte de l'acció ('cop donat a'): *bofetada*, *clatellada*, *codada* 'colzada', *costazada* 'costellada', *culada*, *manotada*, *pedrada*, *palada*, *pilotada*, *punyada*, *rollizada* 'cop donat amb un rodanxó', *totxada* 'cop donat amb un totxo'.

c) Marca també la idea de col·lectivitat o conjunt del primitiu: *bandada*, *verrada* 'porcada', *bezonada* 'bessonada', *granillada* 'granellada', *llorigada* 'lludrigada', *pallada*²⁶, *pollada*, *ramada*, *gentada*, *cargolada*, *costellada*.

Relacionat amb el sentit col·lectiu està l'augmentatiu o intensiu que apareix a *bavada* 'bavadís', *faenada* 'feinada', *flamarada*, *papada*, *riuada*. A *tortada* també apreciem cert valor d'augment, perquè s'aplica a qualsevol tipus de grans pastissos.

d) Assenyala el contingut d'un atuell o cavitat, o la quantitat de matèria que hi cap: *forrada*, *manada*, *zarpada* 'grapada'.

e) Expressa duració del temps marcat pel primitiu: *matinada* 'matinada', *misdiada* 'migdiada', *tardada* 'capvespre'.

f) Cert sentit pejoratiu i de col·lectivitat²⁷ es pot veure a *vinada* i *solada* 'solatge'.

g) Sobre radicals procedents d'adjectius, constitueix noms abstractes que indiquen acció de la persona que té la qualitat pròpia del primitiu: *simplada* [simpláðə] 'ximpleta', *tontada* 'beneiteria', *burrada*.

3.1.3. **-aga** (< -AGA): aquest és el mateix sufix que utilitza el vasco per a designar un conjunt d'arbres i plantes, i, complementàriament, plantes aïllades²⁸. A la nostra localitat, els exemples recollits

26. També hem localitzat l'ús d'aquest substantiu per a indicar abundància de qualsevol altra cosa que no sigui *palla*, en expressions com *Ny'heva una pallada de crios*.

27. Així ho assenyala Buesa, *Sufijación*, § 47.

28. Vid. Rohlfs, *Sufijos*, § 7; Alvar, *Dialecto*, § 143.

només refereixen la planta per si sola, no en el seu conjunt: *bolomaga* ‘bolmaga’, *esgelagra*²⁹, *viraga* ‘cugula’.

3.1.4. **-aina** (< -AGĪNE): precisa Buesa que és un sufix d’ascendència catalana o transpirenca i que normalment té un caràcter despectiu³⁰. A Sant Esteve hem localitzat *coloraino* ‘coloraina’ (variant masculina), i *xuflaina* [çufɫájnə], amb un clar sentit pejoratiu en ambdues paraules. En llatí servia ja per a la formació de noms de plantes, com veiem a *borraina* ‘borratja’ (< BORRAGINE)³¹.

3.1.5. **-aina** (< -ANĒA): localitzem aquest sufix a la veu *peaina* (< PEDANEAM), que en català esdevé *peanya*. Segons Alvar, aquest resultat aragonès és fruit d’una evolució anormal del sufix, produint-se una metàtesi en el grup -NY-³². En el cas de *fogaina*, veu pròpia del català dialectal trobada a Sant Esteve, cap suposar el mateix procés evolutiu, malgrat que Moll indiqui que s’ha desenvolupat una adaptació del resultat pròpiament etimològic català *foganya* al sufix *-aina* (-AGĪNE)³³.

3.1.6. **-aire** (< -ĀTORE): segons Alvar, es deu tractar d’un provençalisme adoptat per les parles peninsulars³⁴. A Sant Esteve és un sufix de molt poca productivitat; forma noms d’ofici, com *pelaire* ‘matalasser’, o té un valor despectiu, com a *xarraire*.

3.1.7. **-al** (< -ĀLE): diu Alvar que aquest sufix presenta idèntics valors en castellà, català, aragonès i gascó³⁵. Són aquests:

a) Originàriament servia per a la formació d’adjectius; molts d’ells s’han substantivat en les diferents llengües derivades del llatí per la desaparició del nom primitiu³⁶. Aquesta situació s’atestigua a la nostra parla en els següents exemples: *estral* ‘destral’, *devantal*, *corral*, *cabecal* ‘capçal’.

29. Vid. DECLIC, s.v. *argelaga*, amb el desenvolupament d’una vibrant al sufix, pròpia de la parla coloquial.

30. Buesa, *Sufijación*, § 59.

31. Vid. Rohlf, *Sufijos*, § 8.

32. Alvar, *Dialecto*, § 147.

33. Vid. Moll, *Gram. hist.*, § 368.

34. Alvar, *Dialecto*, § 153; Moll, *Gram. hist.*, § 379.

35. Alvar, *Dialecto*, § 145.

36. Vid. Rohlf, *Sufijos*, § 22.

b) També ha originat altres substantius els quals indiquen qualitat, semblança, pertinença: *camal*, *morral*, *peal* ‘peïcs’, *pitral*, *primal*, *puial* ‘pilot’, *quixal* ‘queixal’, *ramal*, *tabal* ‘tabalot’, *zagal* ‘noi’, *zagala*.

c) Assenyala llocs poblats de determinades plantes: *amellerar* ‘ametllerar’, *garrofal* ‘garroferar’, *maturral* ‘matossar’, *carrascal* ‘alzinar’.

d) Igualment sol tenir valor locatiu juntament amb el sentit d’amplificació i abundància: *fangutxal* ‘fangal’, *tuzal* ‘tossal’³⁷, *esponal* ‘espona gran’, *bancal*, *txarcas* ‘bassal’, *arenal* ‘arenys’.

e) Adjectius formats sobre uns altres: *comunal*, *vecinal* ‘veïnal’.

3.1.8. **-all, -alla** (< -ĀLĪA): el seu sentit original és el col·lectiu, del qual s’ha passat a l’augmentatiu amb molta facilitat³⁸. Els exemples recopilats són *fartalla* ‘fartanera’, *senalla*.

3.1.9. **-all, -alla** (< -ACŪLU): sufix d’escassa productivitat, apareix formant noms d’instruments i utensilis: *cremall* ‘clemàstecs’, *espantall*, *cerralla* ‘forrellat’, *navalla*. El seu valor despectiu s’observa a *secall*, *menudall*, *ciringall* (amb variant *ceringall*) ‘pellingot’, *cagalló* (amb sufix augmentatiu -ó). Existeixen alguns derivats en *-all*, en els quals el sentit del morfema ha desaparegut: *gargall*, *rogall*³⁹.

3.1.10. **-am** (-ĀMEN): formava ja en llatí noms abstractes derivats de verbs, dels quals hem documentat *aram*, *ixam*⁴⁰. Com a sufix té un sentit col·lectiu molt accentuat, indicant grandor o gran volum; l’únic cas enregistrat a Sant Esteve és *fullam*. És un sufix propi del català, mentre que als dialectes pirenenics no són molt nombrosos els seus derivats⁴¹.

37. Buesa, *Sufijación*, § 30.

38. Alvar, *Dialecto*, § 146.

39. Així ho diu Moll per a aquests dos exemples que també es donen en català (*Gram. hist.*, § 363).

40. Les veus *aram* i *ixam* procedeixen respectivament dels neutres llatins AERAMEN, EXAMEN, en els quals observem la presència del grup romanç M’N. Aquest grup, que en castellà es resol amb la dissimilació de les consonants nasals (*m’r*) i l’epètesi d’una bilabial oclusiva sonora (-b-), presenta un tractament totalment diferent a la nostra parla, que es correspon amb el català: la -N final desapareix, i posteriorment la vocal -E, de manera que arribem als resultats *aram*, *ixam*, amb -m final (Badia, *Gramàtica històrica*, § 100, I).

41. Vid. respectivament Moll, *Gram. hist.*, § 367; Rohlf, *Sufijos*, § 13.

3.1.11. **-ano, -ana**, amb les variants **-an** i **-à** (< -ĀNU, -ĀNA): és un sufix originàriament formador d'adjectius que indiquen pertinença, però avui només el trobem en resultats totalment lexicalitzats:

a) Apareix en adjectius substantivats: *mardano* 'mardà', *cabezana* 'capçana', *liviano* 'entranyes' (derivat llatí sobre l'adjectiu LEVIS), *solana* 'solà', *mitjana*.

b) El trobem amb valor diminutiu: *escolano* (variant *escolà*) i *perdigana*.

c) Serveix també per a formar gentilicis: *català, catalana, castellano, valenciano, andorrano, gitano* (< AEGYPTANUM)⁴².

d) Amb sentit despectiu el trobem a *matutan* 'descarat', *gangan* 'beneit', *pantigana* 'pantigana'.

De les tres variants que ens ofereix aquest sufix, *-ano* és la forma pròpia del castellà i de l'aragonès, éssent aquesta la més usual per a la creació de substantius i adjectius, com es pot comprovar als exemples anteriors; *-an* i *-à* són de procedència catalana i gaudeixen d'una freqüència d'ús molt menor que la variant anterior. Per altra banda, no hi ha una preferència per un o l'altre segons l'edat dels parlants, perquè apareix en mots ja lexicalitzats, com hem assenyalat abans.

3.1.12. **-anxo (-a)**: comenta Alvar que aquest sufix sembla una variant de *-acho*⁴³; Buesa apunta una possible procedència de *-ANCULU⁴⁴. Els únics exemples localitzats són *garganxó*, variant on podem veure l'acumulació del sufix augmentatiu *-ó*, i *rodanxa*.

3.1.13. **-anyo** (< -ĀNĚŮ): serví en llatí principalment per a crear adjectius de pertinença⁴⁵, com poden ésser *llaganya, montanya*, conservats avui com a substantius. És un sufix de molt poca vitalitat a Sant Esteve; Buesa l'enregistra a Ayerbe amb un sentit diminutiu i pejoratiu⁴⁶. En el cas del terme *travesanyo* 'fusta travessera' presenta un cert matís aminoratiu, mentre que a *forcanyo* comprovem un sentit

42. Vid. DECLIC, s.v. *gitano*.

43. Alvar, *Dialecto*, § 141.

44. Buesa, *Sufijación*, §§ 52 y 63.

45. Vid. Moll, *Gram. hist.*, § 368.

46. Buesa, *Sufijación*, §§ 21 y 58.

augmentatiu acompanyat d'un afeblit significat pejoratiu, perquè el *forcanyo* pot ésser qualsevol pal amb una forma de forca (*forca*, base sobre la qual s'ha creat).

3.1.14. **-anza** (< -ANTĪA): forma substantius a partir de verbs. Es troba a *llauranza* 'conreu', *amoranza* 'desglaç', *endivinanza* 'endevinalla', *comparanza* 'comparança' i *confianza* 'confiança'.

3.1.15. **-ar** (< -ĀRE): sufix llatí que en el seu origen sembla haver estat una variant de -ALE (> *al*), per a formar adjectius de pertinença; actualment el trobem en substantius, als quals aporta varis sentits⁴⁷. Els seus principals valors són:

a) Indica relació de pertinença o semblança amb el primitiu: *palmar* 'prestatge', *collar*, *altar*, *solar*.

b) Posseeix un valor locatiu, especialment per a designar el lloc on es cria una planta determinada; per això, també té un sentit d'abundància: *olivar* 'oliverar', *sisallar* 'terreny de siscalls', *canar* 'canyar', *pinar*, *joncar*, *trumfar* 'trumferar', *melonar*, *esgelagar*.

c) Així mateix, forma substantius als quals dona un sentit col·lectiu, a més d'un caràcter locatiu en certs casos: *bestiar*, *conillar*, *fosar*, *salinar* 'saliner'.

3.1.16. **-ardo** (< -HART): és un element d'origen germànic⁴⁸. Només s'ha localitzat a *mozardo* 'mossard', amb un valor augmentatiu i no despectiu, matís aquest últim que es dona en castellà i en català⁴⁹.

3.1.17. **-arra, -arro, -orro** (< -*ARRU, -*ORRU): sufixos d'origen prerromà, possiblement vasco⁵⁰, molt poc productius a la nostra parla. El seu sentit essencial és el despectiu, amb matís augmentatiu a vegades, com observem a *catxarro* 'atuell', *pitjorro* 'galet', *matxorrona* 'donassa' (amb una acumulació dels sufixos -*orro* i -*ona*), *cazcàrrias* 'cascarres' (amb el formant -*àrria*, possiblement variant de -*arra*),

47. Vid. Moll, *Gram. hist.*, § 371; Alvar, *Dialecto*, § 149; Rohlfs, *Sufijos*, § 3.

48. Alvar, *Dialecto*, § 157.

49. Vid. Alemany, *Tratado*, p. 27; Moll, *Gram. hist.*, § 392.

50. Alvar, *Dialecto*, §§ 151 y 174; Lapesa, *Historia*, p. 44; Rohlfs, *Sufijos*, § 16, aporta l'opinió de Meyer-Lübke, el primer en postular l'origen íber o vasco.

pixarrada (amb la unió dels sufixos *-arra* i *-ada*), *zaborro* ‘tros de carn molt gros’, *txitxarro* ‘llardó’, i *zamarra* ‘samarra’. Indica Rohlfs que probablement *tafarra*, paraula que es considera aragonesa, s’ha format amb aquest sufix⁵¹.

3.1.18. **-astro** (< -ASTRU): sufix que expressava en llatí una qualitat aproximativa i que, secundàriament, prengué un sentit despectiu⁵², com podem comprovar en els exemples documentats: *padraastro*, *madrastra*, *germanaastro*, *germanastra*, *jovenastro*, *olcinaastro* ‘alzina bord’ (on adquireix també un valor diminutiu). La forma catalana del sufix, *-astre*, és la que apareix a *pillastre*⁵³.

3.1.19. **-at** (< -ĀTU): primitivament és la desinència del participi passat dels verbs de la primera conjugació; després d’adjectivar-se, fou freqüent que se substantivés, como succeeix a *criat*, *soldat*. Actualment té aquests valors:

- a) Forma noms de conjunt: *ramat*, *enreixat*.
- b) Assenyala la quantitat que hi cap d’alguna cosa en un lloc indicat pel primitiu: *brazat* ‘braçat’, *zarpat* ‘grapant’.
- c) Constitueix noms d’objectes que tenen la qualitat apuntada pel primitiu: *terrat*.
- d) Crea també derivats adjectius: *anegrillat*, *avinagrat*, *malfarxat* ‘malforjat’, *dorat* ‘daurat’, *morat*, *colorat* ‘vermell’.

3.1.20. **-atge** (< -ATĪCU): segons Rohlfs és un manlleu occità⁵⁴; Ynduráin, per la seva part, assenyala que es tracta d’una adaptació del provençal *-atge* a la fonètica del castellà, passant per una etapa intermitja a l’Aragó amb un so prepalatal fricatiu sonor [ʃ]⁵⁵. Pel nombre de casos trobats, es pot dir que no té gens de vitalitat. Generalment presenta un matís despectiu: *oratge* ‘temps’, *misatge* ‘mosso’⁵⁶.

51. Vid. Rohlfs, *Sufijos*, § 16.

52. Vid. Moll, *Gram. hist.*, § 375.

53. Aquesta veu també s’enregistra en castellà (DCECH, s.v. *pillar*).

54. Rohlfs, *Sufijos*, § 6.

55. Vid. Ynduráin, *Notas*, p. 173.

56. Segons Ynduráin, *misache* ja no té el matís irònic que conserva en alguns pobles navarresos i aragonesos; a Sant Esteve es manté amb cert sentit pejoratiu (*Notas*, p. 172).

3.1.21. **-atxo**: respecte a l'origen d'aquest morfema s'ha plantejat certa controvèrsia, doncs s'han proposat diverses procedències. Buesa opina que probablement sigui d'origen mossàrab⁵⁷; Kuhn, per contra, indica que potser provinguí del llatí -ATICU⁵⁸, i Alvar, de la mateixa manera que Rohlf, considera que té un origen desconegut, malgrat que apunta la possibilitat de que derivi de -ACĒU⁵⁹.

Actualment és molt poc productiu a la nostra parla; valor augmentatiu té a *perdigatxo* 'perdigot' i *escarabatxo* 'escarabat', i sentit respectiu a *pobratxo* 'pobre' i *forigatxo* 'forat'.

3.1.22. **-az, -aza** (< -ACĒU): sufix de gran productivitat en castellà, català, gascó i aragonès; no així a la nostra parla, la qual té molt poques paraules formades amb ell. Originalment, aquest sufix formava adjectius denotant pertinença o semblança amb alguna cosa⁶⁰; aquestes primitives relacions s'observen en alguns mots derivats ja en el mateix llatí: *ceaz* 'sedàs', *turcaz* 'tudó' i *gallinaza* 'gallinassa'. Altres valors són:

a) Caràcter augmentatiu: *homenaz* 'homenàs', *donaza* 'donassa', *manaza* 'mà gran', *crebaza* 'esquerda de les mans'. El terme *esquinaz* 'espinada' presenta el sufix totalment lexicalitzat, potser a partir d'un ús augmentatiu.

b) A vegades s'uneix al sentit augmentatiu cert significat pejoratiu: *cardigaza* 'cardigassa'.

c) Sobre arrels verbals indica el resultat de l'acció; a la nostra localitat s'utilitza més *-ada*, però el trobem lexicalitzat a *estiraz*.

3.1.23. **-dera** (< -TĒRIU, amb interferència de -ARĪU): aquest sufix l'hem enregistrat a la nostra parla amb certa vitalitat, com succeeix a l'aragonès⁶¹. Els valors amb els quals se'ns presenta són aquests:

a) Designa l'objecte o l'instrument que serveix per a dur a terme l'acció del verb: *segadera* 'falç', *talladera* 'comporta', *esmoladera*

57. Buesa, *Sufijación*, § 16.

58. Kuhn, *DHD*, § 105.

59. Alvar, *Dialecto*, § 140; Rohlf, *Sufijos*, § 4.

60. Alvar, *Dialecto*, § 139.

61. Alvar, *Dialecto*, § 179.4.

'pedra esmoladora', *vertedera* 'giradora', *portadera* 'portadora', *esco-
rredera* 'escorredora', *tapadera* 'tapadora', *arrobadera* 'anivellador',
brazaderas 'braçals', *espumadera* 'escumadora'.

b) Indica el lloc on es realitza l'acció verbal: *paridera* 'paridora',
saladera 'salador', *fregadera* 'fregador', *minjadera* 'menjadora'.

També documentem la solució culta catalana *-tori*, enfront de la castellana *-torio*; indica l'indret on es realitza una acció o l'instrument per a dur-la a terme. El nombre de derivats localitzats és mol reduït, i tots procedents del llatí: *dormitori*, *escritori*, *ambulatori*, *reclinatori* [reclinatōri].

3.1.24. **-dor, -dora**: constitueix un altre dels sufixos més productius de la parla de Sant Esteve, sobre tot perquè posseeix una doble procedència llatina:

3.1.24.1. **-TŌRE**: designa l'agent de l'acció verbal, formant substantius que indiquen generalment ofici (*afilador*, *cazador*, *txollador* 'esquilador', *dallador*, *desfullinador* 'escura-xemeneies', *engavellador* 'qui fa gavelles', *enterrador*, *llaurador*, *lleyenador* 'lleyenataire', *lligador*, *matador*, *pescador*, *piador* 'lligador', *pisador* 'premsador', *podador*, *tixidor* 'teixidor'), o adjectius (*arragonador* 'enraonador', *aparador* 'aparatós', *cepillador* 'llepaire', *criticador*, *xarrador*, *jugador*, *embarullador* 'embrollador', *emprenyador*, *enredador* 'enredaire', *malgastador*, *ofendedor* 'ofenedor', *treballador*). Esporàdicament, l'adjectiu ha passat a nomenar un animal que es caracteritza per aquella qualitat; és el cas de *cruixidor* 'cruixidell'. En altres casos refereix alguns utensilis: *aparador*, *tronzador* 'serradora'.

3.1.24.2. **-TŌRIU**⁶²: assenyala l'instrument amb el qual es fa una acció (*abonadora* 'adobador', *baldeador* 'gronxador', *caminador*, *calentador* 'escalfador', *colador*, *empacadora*, *encenedor*, *envasador*, *llavadora* 'rentadora', *mocador*, *pasador*, *penjador*, *porgador* 'garbell', *radador* 'rasadora', *rallador* 'ratllador', *ruixador*, *sembradora*, *torrador*, *ventador*); o indica el lloc on es realitza l'acció verbal (*abeurador*,

62. Alvar, *Dialecto*, § 179, indica altres formes per al sufix *-TORIU*, documentades fonamentalment a la toponímia: *-tuero*, *-tuaro*, *-tero*. D'aquestes formes, cap se n'ha recullit a Sant Esteve. Més informació sobre aquest sufix al castellà en podeu trobar a Malkiel, *Multi-Conditioned*, pp. 243-245.

baixador, engullidor, estenedor, llavador ‘rentador’, *minjador* ‘menjador’, *mirador, ponedor, puiador, salador*).

3.1.25. **-dura** (< -TŪRA)⁶³: com en castellà, es presenta en alguns substantius deverbals que indiquen l'efecte d'una acció verbal: *muixadura* ‘banyadura’, *rozadura* ‘rascada’, *trencadura, cascadura, magulladura* ‘macadura’, *borradura*. Hi ha vegades que mostra el medi o l'instrument de la acció, com succeeix a *farradura* ‘ferradura’.

3.1.26. **-ell, -ella** (< -ĪCULU): sufix diminutiu que es conserva en algunes paraules preses ja del llatí; aqueix caràcter diminutiu s'ha perdut posteriorment en molts dels substantius enregistrats⁶⁴. A Sant Esteve de Llitera s'ha localitzat amb aquestes mateixes característiques a *orella, esturnell, ovella, vincell* ‘vencill’, *botella, parell, abella*, encara que noms com *gavella, portell*, segueixen conservant cert matís diminutiu.

3.1.27. **-enco**: segons assenyalen Alvar i Moll, és un sufix d'origen germànic⁶⁵; Rohlf's concreta la seva procedència indicant que prové del franc -ING⁶⁶. A la nostra localitat només el trobem formant adjectius, i els exemples documentats són pocs, la qual cosa ens mostra la seva escassa productivitat; expressa participació de la qualitat indicada pel primitiu: *azulenco* ‘blavenc’, *salobrenco* ‘que té salobre’, *burenco* ‘argilós’, *primerenca*. Significat pejoratiu té a *mostrenco* ‘estúpid’.

3.1.28. **-enyo** (< -ĪGNU): sufix de molt poca vitalitat, doncs només s'ha enregistrat indicant matèria a *barrenyo* ‘gibrell’ i *espartenya*⁶⁷, i qualitat a *zalcenya* ‘classe d'oliver’ i *cerenyo* ‘trempat’.

3.1.29. **-er, -ero, -era, -ari** (< -ARIŪ, -ARĪA): és un sufix extraordinàriament productiu a la nostra parla. Com indica Alvar, en el seu

63. Hem preferit en aquest cas diferenciar-lo del sufix *-ura*, com ho fa Monge, *Acción*, p. 967, n. 13.

64. Vid. Moll, *Gram. hist.*, § 399; Alvar, *Dialecto*, § 161.

65. Alvar, *Dialecto*, § 165, afirma que la forma aragonesa del sufix, *-enco*, amb la qual coincideix l'atestada a Sant Esteve, sembla una formació tardana. També indica a la nota 42 d'aquest mateix paràgraf que Bruch proposa un origen llatí: -INQUUS. Vid. igualment Moll, *Gram. hist.*, § 406.

66. Vid. Rohlf's, *Sufijos*, § 31.

67. Tingueu en compte en aquests dos casos que s'ha produït una lexicalització, perquè *barrenyo* s'utilitza per a nomenar recipients semblants, encara que no siguin de fang, i l'*espartenya* ja no té que ésser necessàriament d'espart.

origen tenia un valor adjectiu, però ja en llatí serví per a formar substantius; aquesta és la raó de que aparegui tant en especificacions referides a noms genèrics⁶⁸.

3.1.29.1. *-er* [é], *-era*: de totes les que presenta aquest sufix, aquesta és la variant que ens ofereix un nombre major de derivats. Els valors semàntics que posseeix són aquests:

a) Indica noms d'ofici: *banquer*, *barber*, *bober* 'bouer', *boter*, *casera*, *campaner*, *canterer* 'cantirer', *carboner*, *carnicer* 'carnisser', *carpinter* 'fuster', *carreter*, *carter*, *cerraller* 'manyà', *jornaler*, *cociner* 'cuiner', *coltxoner* 'matalasser', *craber* 'cabrer', *cuper* 'boter', *estanguer*, *farrer* 'ferrer', *fontaner*, *jardiner* [xardiné], *moliner*, *mondonguera* 'matancera', *panader* 'forner', *pasteler* 'pastisser', *pescatera* 'peixatera', *porter*, *quincaller* 'quincallaire', *rater*, *recader*, *relojer* [řeloxé] 'rellotger', *tiender* 'botiguer', *tiendera*, *vaquer*, *zabater* 'sabater'.

b) Expressa inclinació vers l'indicat pel primitiu: *brocer* 'molt menjador', *xafarder*, *faroler* 'faroner', *fartaner*, *llaminer*, *parrander* 'barrilaire', *trapuller* 'trampós', *usurer*.

c) Forma noms d'arbres i plantes: *alberger* [alberxé] 'albercoc', *amellera* 'ametller', *anouer*, *avellanera* 'avellaner', *barcera* 'esbarcer', *cirecera* 'cirerer', *castanyera* 'castanyer', *claudiera* [claudjérə] 'prunera', *codonyer*, *figuera*, *garxofera* 'carxofera', *garrobera* 'garrofer', *ginjoler* [xinxolé], *llimoner*, *llironer* 'lledoner', *malacatoner* 'presseguer', *mangranera* 'magraner', *manzanera* 'pomera', *morera*, *naranjer* [narařxé] 'taronger', *niezpolera* 'nesprer', *olivera*, *perera*, *plataner*, *rosera* 'rosar', *tomater* 'tomaquera'.

d) Assenyala el recipient o el lloc destinat a contenir la cosa designada pel primitiu: *braser*, *citera* 'setrill', *cartutxera*, *femer* 'femar', *graner*, *paller*, *panera*, *sopera*, *tizonera* 'lleyer', *vinagreras* 'setrilleres', *zabonera* 'sabonera'.

e) Forma substantius que indiquen intensitat o multitud de l'objecte nomenat pel primitiu; quasi sempre té també un valor locatiu (lloc a on): *arbolera* 'arbrada', *arner* 'abellar', *avisper* 'vesprer', *barbillera* 'barballera', *braguer*, *xopera* 'pollancreda', *forniguer*, *galliner*, *garbera*, *planter*, *pedrer*, *rater*, *urmera* 'omeda'.

68. Alvar, *Dialecto*, § 150.

f) El sentit augmentatiu-abundancial o intensiu el trobem a *airera* ‘venteguera’, *calbera* ‘calba’, *polseguera*, *rodilera* ‘rodera’ (format sobre *rodil*), *ventolera*.

g) Denota també la cosa, l’objecte o el lloc destinat per a un fi relacionat amb el primitiu: *ansera* ‘ansa’, *boter* ‘botera’, *cabanera* ‘camí del bestiar’, *cabecera* ‘capçal’, *canalera*, *civadera*, *collera*, *gatera*, *maner*, *orellera*, *pastera*, *pernera* ‘cuixot’.

h) Pot crear substantius deverbals, indicant acció repetida: *caguera*.

i) Hi ha algunes paraules en les quals aquest sufix apareix completament lexicalitzat, per la qual cosa ja no es pot considerar com a tal, malgrat que diacrònicament ho sigui: *esparver*, *lloriguera* ‘lludri-guera’, *ringlera* ‘renglera’.

j) Forma adjectius que, mitjançant la substantivació, han passat a ésser noms d’animals: *sangonera*, *sisaller* ‘ocell que viu als siscalls’, *canyapiter* ‘ocell que viu als canyissers’.

3.1.29.2. Juntament amb el resultat masculí *-er*, propi de les parles catalanes⁶⁹, també enregistrem las formas *-ero* i *-era*, adscrites al castellà i a l’aragonès, amb valors anàlegs als comentats:

a) Oficis: *joiero* [xojéro] ‘joier’, *pollero* ‘gallinaire’.

b) Objectes destinats a contenir o sostenir alguna cosa: *frutero* ‘fruiter’, *azucarero* ‘sucrera’, *salero* ‘saler’, *servilletero* ‘anella’, *tovallero* ‘tovalloler’, *monedero* ‘moneder’.

c) Forma substantius que guarden certa relació amb el seu primitiu: *masero* ‘borrasa de tapar el pa’, *plumero* ‘plomall’, *calcero* ‘calçat’, *bavero* ‘pitet’, *unyer* ‘unglera’.

d) Adjectius: *embustero* ‘mentider’, *piloto* ‘llepaire’, *duradero* ‘durable’, *pasajero* [pasaxéro] ‘pasatger’, *zalamero* ‘afalagador’.

3.1.29.3. Com a evolució culta del sufix *-ARIU*, documentem els resultats masculí *-ari* (solució pròpiament catalana⁷⁰, enfront del castellà *-ario*) i femení *-ària*. Els seus valors són aquests:

69. Vid. Moll, *Gram. hist.*, § 373.

70. Vid. Moll, *Gram. hist.*, §§ 372-373.

- a) Constitueix noms d'ofici: *boticari, notari*.
- b) Posseeix valor locatiu, indicant el punt on es troba o es fa alguna cosa: *sagrari, confesonari, seminari, armari*.
- c) Forma substantius amb idea de col·lectivitat: *calendari, horari*.
- d) Crea adjectius com *neceleri, primari, contrari, millonari*.
- e) Origina noms abstractes derivats d'adjectius: *amplària, llargària, llumbrària* 'lluminària'.

3.1.30. **-eria** (< -ARIU + -IA)⁷¹. Els valors d'aquest sufix són els següents:

a) Lloc on es realitza una activitat concreta o es ven alguna cosa: *cantereria* 'terrisseria', *geseria* 'guixeria', *farrereria* 'ferreria', *zabateria* 'sabateria', *carniceria* 'carnisseria', *llibreria, panaderia* 'forn', *relojeria* 'rellotgeria', *sastreria, carpinteria* 'fusteria'.

b) Abstractes formats sobre adjectius: *tontereria, simpleria* [simpleríə] 'ximperia', *tozuderia, dolenteria, bruixeria*.

3.1.31. **-és, -esa** (< -ENSE): sufix utilitzat per a formar adjectius de procedència o de residència: *aragonés, francés, montanyés, craba montesa* 'cabra salvatge'.

3.1.32. **-et, -eta** (< -ITTU)⁷²: aquest sufix es desenvolupa en llatí vulgar per a constituir diminutius de noms propis de dona, i adquireix gran força arribant a ésser el més prolífic en català i provençal⁷². Segons González Ollé, també degué ésser el sufix més freqüent en l'aragonès medieval fins al segle XV, moment en què comença a ésser substituït per *-ico*⁷³; actualment, segueix éssent la forma autòctona a bona part del domini aragonès septentrional⁷⁴ i al català.

---

71. Alvar-Pottier, *Morfología*, § 285.

72. Vid. Moll, *Gram. hist.*, § 415; Rohlfs, *Sufijos*, § 38. González Ollé, *Diminutivos*, p. 206, afirma que aquest sufix deu d'estar emparentat amb el celta o el germànic.

73. Vid. González Ollé, *Diminutivos*, pp. 145 y 191.

74. Per a obtenir dades sobre l'extensió d'aquest sufix diminutiu a l'àmbit geogràfic aragonès, vid. Enguita, *Notas*, pp. 234-236, amb les diferents variants enregistrades a l'ALEANR; Alvar, *Dialecto*, § 167.

S'uneix tant a bases substantives, com adjectives, participials i adverbials, sense que aquestes canviïn de categoria gramatical:

a) Amb els substantius sol tenir generalment valor diminutiu: *airet, barreta, boleta, boberet* 'boueret', *bultet, cagaleta* 'caguetes', *carret, casquet, cotxet* 'gosset', *crabidet* 'cabritet', *dallonet* 'dalla petita', *estelleta, estraleta, fontaneta, granet, llopet, mixonet* 'ocellet', *molleta, pileta, pollet, pollinet, ramadeta, rasclat, someret, tinet, tizonet* 'tió petit', *tocinet, ullet*.

En algunes ocasions es dilueix el seu valor diminutiu adoptant un matís purament afectiu⁷⁵: *El mocet d'Escolano s'ha casat pa maio; Una moceta molt treballadora; Pilla una pasteta, nene; Una coseta de no-res; Només tus queda un meset de curso; En una semaneta s'haurà pasat tot*.

Sentit absolutament afectiu és el que observem quan aquest sufix s'uneix als noms propis de persona: *Tonyet, Antoniet, Ramonet, Juanet, Pedret, Santiagueta, Joseret, Francisquet, Manolet, Tomaseta, Marieta, Francisqueta, Ramoneta, Carmeta, Paqueta, Pepeta*, etc. Totes aquestes són formacions lexicalitzades.

b) Amb adjectius, el seu valor també és afectiu: *¡Oi que nena més boniqueta que tienen!; Un nene molt dolentet; A Marieta l'he vist molt majeta* [maxétə]. A *xiquet, xiqueta* perdura el significat diminutiu, fins al punt de que a la nostra parla corresponen als castellans *pequeño, pequeña*, i als catalans *petit, petita*.

c) Amb participis posseeix igualment un sentit afectiu: *Me'l va dirar tot fregadet i replegadet*.

d) Si el trobem adossat a bases adverbials, té generalment valor afectiu juntament amb cert matís ponderatiu: *Fez-lo depriseta; Despaciet i bona lletra; Podem anar-hie a peu, que està molt cerqueta; Demà s'han de llevarar prontet*.

---

75. Alonso, *Noción*, pp. 161-163, assenyala que als diminutius predomina la funció subjectiva-emocional; Monge, *Diminutivos*, p. 145, afirma que, igualment amb adjectius i adverbis que amb substantius, pot no existir disminució de cap classe; llavors, el diminutiu serveix exclusivament per a l'expressió de l'afectivitat: «La capacidad de expresar la actitud subjetiva es tan inherente a los diminutivos como la de significar el concepto objetivo de aminoración». Fdez. Ramírez, *Diminutivos*, pp. 191-192, indica al respecte que la funció bàsica i constant del diminutiu és la de minoració, i que els valors afectius són elements secundaris o superposats a aquella; Zuluaga, *Diminutivo*, p. 33, conclueix que aquests sufixos presenten el valor diminutiu juntament amb altres que no han d'ésser confosos amb la seva funció bàsica: la disminució.

Per un altra banda, no són pocs els casos en què ha perdut el seu valor diminutiu, donant pas a formacions completament lexicalitzades⁷⁶. De manera general, podem dir que quant més gran és la distància semàntica entre allò que designen el primitiu i el derivat, més gran és el grau de lexicalització⁷⁷. Això ho podem veure a *canaleta*, *carbaceta* ‘carbassó’, *carreta*, *candeleta* ‘tombarella’, *coquetas* ‘pataques’, *coralet* ‘bitxo’, *coroneta*, *corraleta*, *cubet* ‘bóta’, *cullereta*, *cuqueta*, *xulleta* ‘cansalada’, *estisereta*, *faldetas*, *farinetas*, *gallet* ‘grill de taronja’, *gallineta ciega*, *ganxeta*, *lloceta* ‘culler’, *mosqueta* ‘mosquet’, *paleta*, *zoqueta* ‘soquet’.

Per últim, direm que pot aplicar-se a radicals verbals per formar noms d’acció o instruments: *bulquet*, derivat de *bulcar*.

3.1.33. **-í, -ín, -ino, -ina** (< ĪNU): originàriament tenia el valor de ‘pertanyent a’, ‘de la qualitat de’⁷⁸, conservat a *alberquina* ‘tipus d’olivera’, *montesino* ‘muntanyenc, fer’, *llatacins* ‘lleterola’, *setmesino* ‘setmesó’. Posteriorment, adquirí el valor diminutiu, d’extraordinària vitalitat en alguns dialectes, com el lleonès i l’asturià, significat amb el qual també es troba a la parla de San Esteve, malgrat que els exemples són ben pocs: *cargolina* ‘cargolí’, *cagarrina* ‘cagarina’, *pape-rina*, *secundina*, *ratolí*, *nieblina* [njeblínə], *cebollino* ‘cebolí’. Tots aquests són mots ja lexicalitzats, però que conserven cert matís diminutiu. La idea de disminució ha desaparegut als termes *cardelina* ‘cadenera’, *tocino*, *fuina* ‘geneta’, *padrino* ‘padrí’ i *padrina*. A més a més, s’ha enregistrat algun cas de formació de substantius deverbals mitjançant aquest sufix; així succeeix a *tremolins*, derivat de *tremolar*. Valor pejoratiu té a *capino* ‘borratxo’ i *cotxino* ‘porc’. Hi ha vegades que també s’aplica en alguns antropònims amb un matís afectiu, si bé són molt pocs els casos documentats: *Pilarín*, *Josefina*, *Teresina*, *Teresino*, *Manolín*.

Com s’ha pogut comprovar, per al masculí s’enregistren dues formes: *-í*, de procedència catalana, i *-ino*, d’origen castellà; i la variant

76. Lagüéns, *Derivación*, p. 247, afirma que les lexicalitzacions de derivats amb sufixos diminutius són molt abundants al s. XV, malgrat que conserven el seu valor propi en hipocòristics, en designacions de cries d’animals i en algunes creacions aïllades.

77. Arnal, *Sufijación*, p. 70. Tingueu en compte també que, com indica Monge, *Diminutivos*, p. 140, el fenomen de la lexicalització és de gran amplitud i complexitat, i que comprèn processos de tipus molt variats. Només atenent a la història de cada paraula es podria saber amb seguretat si prové d’un diminutiu o si el resultat respon a factors d’un altre tipus (Arnal, *Sufijación*, p. 70, n. 8).

78. Arnal, *Sufijación*, p. 73; Rohlf, *Sufijos*, § 41.

-*ín* s'usa tant per al masculí com per al femení, però només amb antropònims. Els exemples aportats ens demostren que és molt més freqüent la variant castellana que no pas la catalana, encara que no hi ha una distribució d'ús segons l'edat dels parlants.

3.1.34. **-í** (< -ĪGINE): l'únic exemple d'aquest sufix és *fullí* 'sutge' existent ja en llatí.

3.1.35. **-icia** (< -ĪTIA): variant semiculta del sufix castellà *-eza* i del català *-esa*. Crea substantius que indiquen qualitat o estat; l'hem trobat a la veu *duricia*.

3.1.36. **-ico, -ica** (< -ĪCCU): sufix d'origen incert. Segons Alvar, sembla que procedeix del germànic *-IK*⁷⁹; González Ollé suggereix per a *-ico* un possible emparentament amb el celta, basant-se en tres raons: la presència de *-ik* en ambdues vessants pirenenques, l'existència d'un diminutiu vasc en *-ko* i la major densitat inicial de *-ico* en la zona dialectal aragonesa⁸⁰. És considerat com el sufix característic del castellà d'Aragó per a formar diminutius, encara que sols a partir de 1450 superà en freqüència al morfema *-et*. Actualment, és el sufix més difós a les províncies de Saragossa i Terol, arribant inclús a l'espai geogràfic d'Osca, malgrat que en una proporció molt baixa⁸¹. A Sant Esteve de Llitera, com a pràcticament tota la província d'Osca⁸², s'utilitza molt més *-et*; per això són pocs els exemples que aportem: *senyorica* 'call de la mà', *ventanico* 'porticó', *senyorico* 'senyoret', *bonico* 'bonic', *fredorico* 'fredolic' (amb variant *fredolico*).

3.1.37. **-iga** (< -ĪCA): sufix de probable origen celta, que persisteix a la paraula *ixordiga* 'ortiga' i al topònim *La Bodiga*⁸³.

79. Alvar, *Dialecto*, § 159.

80. González Ollé, *Diminutivos*, pp. 321-324.

81. Vid. Enguita, *Notas*, pp. 236-237; a més, afirma: «El sufijo se encuentra en diversas áreas románicas (portugués, gascón, sardo, rético y rumano); por lo que hace referencia al mundo hispánico, se documenta en judeoespañol, murciano, andaluz oriental y, como refuerzo de *-ito* en palabras terminadas en *-t* + vocal, en las Antillas, Costa Rica, Colombia y sierras de Ecuador» (*op. cit.*, p. 237).

82. Vid. Enguita, *Notas*, p. 234.

83. Segons DECLIC, s.v. *boïga*, és una veu d'origen prerromà, possiblement cèltic; la seva base podria ésser *BOUDIA (*BAUDIA). Rohlfs, *Sufijos*, § 43, recull diferents derivats d'aquesta paraula, indicant que el seu ètim és *BODIGA.

3.1.38. **-il** (< -ĪLE): sufix poc productiu a la parla de Sant Esteve. Dins de les formacions atestades suggereix referències locatives i, per extensió d'aquestes, de dipòsit⁸⁴: *medianil* 'medial', *branquil* 'llindar', *cubil* 'cau', *fogaril* 'fogar', *borguil* 'paller'.

3.1.39. **-illo, -illa** (< -ĪLLU): aquest és el sufix diminutiu que a l'àmbit castellanoparlant ha tingut una gran difusió en tots els temps i presenta notables variants quant a la seva forma⁸⁵. La més estesa d'aquestes variants fins al segle XIV fou *-iello*, conservada actualment als dialectes aragonès i lleonès⁸⁶; després es generalitzà la reducció *-illo*, enregistrada també a Sant Esteve. A la nostra parla s'usa amb els següents significats:

a) Indica semblança a *falcilla* (semblant a la *falç*) i *fusillo* 'fusell' (semblant al *fus*), ambdues veus lexicalitzades.

b) Varietat petita d'alguna cosa: *arquillos* 'arquets', *toquilla* 'toqueta', *plantilla*, *mantilla* 'mantellina', *parrilla* 'graella', *canutillo* 'canonet', *tercerilla* 'segó', *novillo* 'vedell', *txovillo* 'cabdell', *pes-cadilla* 'llúcera', *manoquilla* 'canell'.

c) Altres relacions varies, com poden ésser objectes (*clavillo* 'claviller', *tombilla* 'escalfallits', *gargantillas* 'arracades de la cabara'), malalties (*garrotillo* 'diftèria'), o postres casolans (*sequillo* 'secall'); en aquests casos, també es tracta de mots lexicalitzats.

Els únics exemples en què hem registrat la presència del resultat català *-ell, -ella*, són *martell, pitxella, castell, estelleta, cadell* 'flor d'olivera' i *tavella*. Tant en el cas de *cadell* com dels mots *estremoncillo* i *cercillo* 'cèrcol', indica Arnal que només es pot parlar de sufix des d'un punt de vista diacrònic, perquè no existeix la base lèxica sobre la qual es van constituir⁸⁷. La variant aragonesa *-iello* tan sols la trobem al topònim *Pradiello* (< PRATELLUM).

3.1.40. **-it, -ita** (< -ĪTTU): sufix diminutiu, corresponent al castellà *-ito*; quasi bé no s'utilitza a la parla de Sant Esteve. Els exemples

84. Vid. Alvar, *Dialecto*, § 164.

85. Especialment a l'aragonès, on podem trobar *-iello, -ieto, -iecho, -iallo, -iacho* (Alvar, *Dialecto*, § 156).

86. Alvar-Pottier, *Morfología*, § 266.

87. Arnal, *Sufijación*, p. 75.

localitzats són *crabit*, *mosquit*, formacions lexicalitzades amb un cert matís diminutiu encara. Com es pot veure, la forma enregistrada és el resultat propi del català⁸⁸.

El resultat castellà el trobem en alguns noms de persona: *Pepito*, *Paquita*, *Manolito*, *Tonyito*, *Paquito*.

3.1.41. **-it** (< -ĪTU): originàriament és la terminació del participi dels verbs en *-ir*. Té aquests significats:

- a) L'acció del verb radical: *cruixit*.
- b) L'efecte d'aquella acció: *escrit*, *teixit*, *xiulit* 'xiulet', *nyaulit* 'lladruc'.
- c) L'instrument de l'acció: *vestit*.

3.1.42. **-iz**, **-iza** (< -ĪCIU): sufix d'escassa productivitat a la nostra parla, que originàriament tenia un valor adjectival, significat pertinença, propietat o participació en un objecte⁸⁹. Els exemples documentats ens mostren també l'existència d'altres sentits; la possibilitat del valor pejoratiu s'observa a *grapizos* 'grapissos'. A *caltrizas* 'cartrisses' i *escobiz* 'escombra feta amb ginesta', indica semblança, juntament amb un cert sentit augmentatiu, perquè els objectes que designen aquestes paraules són més grans en tamany que els anomenats per les bases lèxiques *caltre* i *escoba*. No es pot considerar actualment sufix a *granizo* 'calamarsa', *pelliza* 'pellissa' i *panizo* 'panís'.

3.1.43. **-iu**, **-iva** (< -ĪVU): a l'època llatina formava exclusivament adjectius⁹⁰; alguns d'ells són els que registrem substantivats a la nostra parla: *caliu*, *istiu* 'estiu'. Com a exemple del femení tenim l'adjectiu *vaciva* 'estèril'.

3.1.44. **-ó**, **-on** (< -ŌNE): la significació original d'aquest sufix degué ésser la d'una individualització neutra. D'ací, arribà a indicar una varietat individual de persona o objecte: en català, francès i provençal prengué aviat caràcter diminutiu, i en italià i espanyol desenvolupà el valor augmentatiu, mentre que als dialectes pirenenics es

88. Moll, *Gram. hist.*, § 416.

89. Moll, *Gram. hist.*, § 398.

90. Rohlf's, *Sufijos*, § 51.

produí una estranya confusió de conceptes, trobant-se ambdues possibilitats⁹¹. Aquesta convivència dels valors diminutiu i augmentatiu la veiem a la nostra parla, encara que no amb la mateixa vitalitat que a les varietats del Pirineu, perquè la majoria dels casos documentats són formacions lexicalitzades. Formalment, a Sant Esteve apareix el resultat català (-ó), amb pèrdua de la consonant nasal final, i la solució castellano-aragonesa (-on), encara que és la primera la més productiva en tots els casos que aportem. No obstant, existeix una certa tendència general a mantenir la consonant nasal en aquelles paraules que s'adopten del castellà: *avion*, *peon*, *tragon*, *pelon*.

Aquest sufix origina substantius i adjectius creats sobre bases de la mateixa classe, i derivats verbals, però sempre amb un dels sentits abans apuntats. Característica general és que els substantius s'hagin format sobre una base lèxica femenina (*garró/garra*, *galdrufó* 'baldufell'/*galdrufa* 'baldufa', *crostó/crosta*, *colleró/collera*, etc). Els exemples localitzats són els que indiquem seguidament:

a) Valor diminutiu: *amelló* 'ametlló', *barracó* 'barracot', *caixó*, *caltró* 'cartró', *canons*, *carreró*, *colleró*, *crostó*, *dalló* 'dalla petita', *galdrufó*, *fornigó* 'petita formiga vermella', *ixadó*, *llugaró* 'poblet', *pinyó*, *planzó* 'plançó', *sarraixó* 'panissola'.

b) Valor augmentatiu: *caballó* 'llom' *capó*, *crabó* 'cabró', *garró*, *pugons* 'puons', *punxó*, *revoltó*, *zancarró* 'os del pernil' (amb cert caràcter despectiu).

c) Valor pejoratiu: *tripon* 'pantxa', *tion* 'conco', *garganxó*.

d) Quan s'uneix a les bases verbals, pot indicar la persona amb tendència a realitzar l'acció expressada pel verb original (*tragon* 'gola-fre'), o bé ha pogut adquirir uns altres valors (*repeló*, *rosigó*).

e) També s'observa la presència de casos especials: *fizó* 'fibló', on comprovem la derivació d'instrument⁹². Realment, no podem parlar de sufix en els substantius *bomboló* 'abellot', *volvegó* 'volves', perquè no existeixen a la parla de Sant Esteve les bases lèxiques de què deriven⁹³.

91. Rohlf, *Sufijos*, § 62; Moll, *Gram. hist.*, § 422.

92. Nagore, *Panticosa*, p. 208.

93. Arnal, *Sufijación*, p. 78.

3.1.45. **-oc, -oca, -ueco** (< *-ŮCCU): sufix probablement ibèric, que ha perdut el seu antic valor diminutiu⁹⁴. Té una vitalitat molt reduïda a la parla de Sant Esteve, per la qual cosa potser sigui més interessant ressaltar la convivència que es dóna entre el resultat català *-oc*, sense diftongació de la vocal breu, i el resultat aragonès *-ueco*, amb diftongació d'aqueixa vocal. Els pocs exemples trobats són *tarroc* 'terròs', *bajoca*, *zamueco* 'babau' i *marrueco* 'mussol' (amb variant *barrueco*).

3.1.46. **-ol, -ola, -uelo** (< -ŮLU): sufix que posseï un valor diminutiu en llatí, el qual encara es pot apreciar a les veus lexicalitzades que hem recollit⁹⁵. Novament s'enregistren els resultats català i aragonès, malgrat que ha estat molt més vital el català: *llincol* 'llençol', *verderol*, *abellerol*, *muzol* 'mussol', *perol*, *cazola* 'cassola', *pinyol*, *fabirol* 'poca-solta'. La forma aragonesa només es documenta a *cazuelo* 'cassó', *mortijuelo* [mortixwélo] 'albat' i *tozuelo* 'denominació del cap'.

3.1.47. **-oll, -olla** (< -ŮCŮLU): originàriamente tenia valor diminutiu, que avui conserva, encara que atenuat. Generalment s'aplica en arrels nominals (*manoll*, *ferroll* 'forrellat', *cadolla* 'aigüera'); a *penjoll* veiem que s'ha unit amb un radical verbal, aportant a la paraula un significat despectiu.

3.1.48. **-or** (< -ŮRE): sufix que serveix per a formar substantius abstractes derivats d'adjectius o de verbs⁹⁶. Indica sempre 'qualitat de': *agror*, *negror*, *coientor*⁹⁷, *fortor*.

3.1.49. **-oso, -osa** (< -ŮSU): enclou la idea d'abundància d'una qualitat en grau suprem. Moltes vegades es refereix a un defecte, per la qual cosa també té un sentit despectiu. Tots els exemples trobats són formacions adjectives: *amoroso*, *apegaloso*, *canoso*, *curioso*, *giboso*, *desirioso* 'desidiós', *desastroso*, *engrucioso* 'golut', *farfalloso*, *garroso* 'de cames juntes', *gravilloso* 'pedregós', *lleganyoso*, *manioso*, *mandroso*, *manyoso*, *mentiroso* 'mentider', *pecoso* 'pigat', *perezoso*

94. Alvar, *Dialecto*, § 170; Rohlf, *Sufijos*, § 52.

95. Alvar, *Dialecto*, § 172; Moll, *Gram. hist.*, § 421.

96. Moll, *Gram. hist.*, § 423.

97. Variant dialectal del català *coentor* (derivat de *coure*), que segons Fabra significa 'qualitat de coent' (*Diccionari*, s.v. *coentor*); per aquest motiu l'incluïm com a exemple d'aquest sufix.

‘peresós’, *polegoso* ‘poruc’, *rabioso*, *ronyoso*, *sarnoso*, *secaloso*, *tramposo*, *verenoso* ‘verinós’, *vergonyoso*, *zalapastroso* ‘desidiós’.

És general l’ús de la forma castellano-aragonesa *-oso*; però alguna vegada podem escoltar el morfema català *-ós*, principalment en els parlants més grans i que presenten una menor influència del castellà: *queixós*, *vergonyós*, *farfallós*, *zalapastrós*, *polegós*, *neguitós* ‘nerviós’, etc.

3.1.50. **-ot, -ota** (< -ÖTTU): és el sufix més productiu per a les formacions pejoratives, de la mateixa manera que en català. Primitivament tenia funció de diminutiu⁹⁸, matís que pot observar-se en certa manera en lexicalitzacions com *xicot*, *xicota*; però el seu antic valor ha desaparegut i actualment el trobem amb els significats següents:

a) Purament despectiu, quan s’uneix a substantius: *airot*, *llugarot* (de *llugar* ‘poble’), *paperot* (de *paper*), *panyot* (de *panyo* ‘drap’), *homenot*, *donota*, *zagalot* (de *zagal*), *barrot* (de *barra*), *burrot*, *cavallot*, *camisotas*, *llitot* (sobre *llit*), *portota* (sobre *porta*), *cotxot* (de *cotxo* ‘gos’), *tractorot*, *jerseerot* [xerseró] (sobre *jersei*), etc.

b) Algunes de les formacions documentades tenen igualment valor augmentatiu: *ditot* (sobre *dit*), *moscot* (sobre *mosca*), *moscota*, *nucot* (de *nuc* ‘nus’), *patotas* (sobre *pata* ‘pota’), *manotas*.

c) Quan s’aplica a bases adjectives, adopta un valor diminutiu juntament amb el despectiu, atenuant la qualitat: *guapot*, *simplot* [simpló], *fierot* (sobre *fiero* ‘lleig’), *jovenot*, *bastot*, *verdot*, *azulot*, *grandot*, *gandulot*, etc.

d) També hi ha formacions que s’han lexicalitzat, malgrat que encara tinguin el matís augmentatiu-despectiu: *pixot* ‘canut’, *dragot* ‘dragó’, *picot* ‘pigot’, *llebrot*, *avispot* ‘abellot’, *engranota*.

3.1.51. **-sca** (< -*SKU): el seu origen ha estat molt debatut. Tradicionalment s’ha considerat d’origen lligur, teoria que no accepten Fouché i Menéndez Pidal, els quals pensen que és vasco⁹⁹. Només s’han registrat a Sant Esteve els mots *carrasca* ‘alzina’ i *barrusca*.

98. Rohlfs, *Sufijos*, § 57.

99. Vid. Alvar, *Dialecto*, § 177; també Lapesa, *Historia*, pp. 15 y 31.

3.1.52. **-ura** (< -ŪRA): sufix que serveix per a formar substantius abstractes de qualitat: *agrura* ‘acidesa’, *llocura* ‘bogeria’. La veu *pastura* és un derivat llatí.

3.1.53. **-ut, -uda** (< -ŪTU): resultat català del sufix llatí. Denota una qualitat característica d’algú o d’alguna cosa, sempre amb sentit augmentatiu-despectiu: *pelut*, *llanut*, *barracut* ‘garrell’, *tozut* ‘tossut’, *testarrut*, *cornut*, *barbut*, *grenyut*, *melenut* ‘cabellut’, *forzut* ‘forçut’, *orellut*, *patut* ‘peugròs’, *triput* ‘pantxut’, *punxunut* ‘punxegut’, *recatxudet* ‘rabassut’ (amb sonorització de la dental per contactar amb el sufix diminutiu *-et*), *llarguerut* ‘llargarut’.

3.1.54. **-uz, -uza** (< -ŪCEU): sufix d’evident valor pejoratiu a *carnuz* ‘carnús’, *pegaluza* ‘pela’, *gentuza* ‘gentalla’ i *palluz* ‘pallús’.

3.2. Sufixos verbals

A la parla de Sant Esteve de Llitera hem de destacar la simplicitat dels processos verbalitzadors documentats: gran abundància de derivats amb el sufix *-ar*, enfront de les altres possibilitats pràcticament improductives actualment. Com indica la Dra. Castañer, «son procedimientos sencillos, pero aplicados a una gran heterogeneidad de lexemas nominales, y es precisamente en éstos, y no en los recursos de derivación, donde se descubre la originalidad»¹⁰⁰. Per un altra banda, és comuna a tots els verbs enregistrats una significació concisa, de manera que la presència de perífrasis matitzadores del significat és molt esporàdica¹⁰¹. Així, els sufixos documentats són aquests:

3.2.1. **-ar** (< -ĀRE): és l’acabament més freqüent en verbs primitius, per la qual cosa no estranya que sigui també el més estès per a la formació de nous verbs¹⁰². La seva missió és transposar el substantiu i l’adjectiu a la categoria verbal, encara que hem d’advertir que hi ha vegades que no es produeix la simple adherència del sufix a l’arrel, sinó que solen ésser derivacions parasintètiques, l’element inicial de les quals és un prefix:

100. Castañer, *Derivación*, p. 269.

101. Així ho assenyala també Castañer en el seu estudi (*Derivación*, p. 268).

102. Castañer, *Derivación*, p. 269, indica que, als mapes que analitza de l’ALEANR, es comprova l’enorme vitalitat del sufix *-ar*.

a) Substantius: *aulor* > *aulorar* ‘olorar’, *tarroc* > *estarrocar*, *gavella* > *engavellar*, *pasta* > *pastar*, *ascla* > *asclar* ‘estellar’, *camal* > *escamalar*, *forat* > *foradar*, *brena* > *brenar* ‘berenar’, etc.

b) Adjectius: *igual* > *igualar*, *llimpio* > *llimpiar* ‘netejar’, *plano* > *aplanar*, *seco* > *secar* ‘assecar’, etc.

3.2.2. **-ear** (< -ĪDIARE): sufix verbal de procedència castellano-aragonesa, enfront de la solució catalana *-ejar*¹⁰³, que originàriament fou la forma vulgar del sufix *-izar*¹⁰⁴. Les formacions més nombroses que hem documentat són verbs amb caràcter freqüentatiu: *vorear* ‘vorejar’, *tercear* ‘terçar’, *varear* ‘batollar’, *estrocear*, *morrear* ‘morrejar’, *farrustear* ‘enfurir’, *cabotear* ‘cabotejar’, *manosear* ‘grapejar’, *palpear* ‘palpejar’, *xapurquear* ‘xapotejar’, *batxillear* ‘batxillejar’, *xafardear* ‘xafardejar’, *alcahuetejar* ‘alcavotejar’, *cargantejar* ‘emprenyar’, *lloquear* ‘bogejar’, *festear* ‘festejar’, *txispear* ‘espurnejar’.

Hi ha vegades que el valor freqüentatiu va acompanyat d’un matís diminutiu, com succeeix a *espluvicenejar* ‘plovisquejar’, o despectiu, com és el cas de *fregotejar* ‘fregar malament’, *pintorrejar-se* ‘pintar-se malament’.

Hem de dir igualment que alguns verbs en *-ar* presenten un doble en *-ear* amb significat diferent: *roncar* > *ronquear* ‘ronquejar’, *amargar* > *amarguear* ‘amarguejar’, *trescolar* > *trescolejar* ‘trafiquejar’.

3.2.3. **-egar** (< -ĪCARE): la seva vitalitat a la nostra parla és molt menor que la dels sufixos anteriors. Exemples: *espenta* > *espen-tegar*, *calza* > *calcegar* ‘calcigar’, *pedra* > *apedregar*, *pata* > *espategar* ‘espernetegar’. Variant apofònica és *-ugar* a *ixugar*, format sobre l’adjectiu *ixut*.

4. CONCLUSIONS

Els comentaris precedents ens porten cap a una sèrie de consideracions que ens ofereixen una visió prou clara quant al comportament dels prefixos i els sufixos a la parla de Sant Esteve de Llitera.

103. Vid. Moll, *Gram. hist.*, § 441; Badía, *Gramática II*, § 338.

104. Vid. Alemany, *Tratado*, p. 147; Alvar-Pottier, *Morfología*, § 311.

En primer lloc, hem de subratllar, com ja prevèiem, que l'anàlisi dels sufixos ens aporta dades molt més definitives que l'anàlisi dels prefixos. Sense cap dubte, això és degut a que els prefixos es presenten en un nombre molt més inferior que els sufixos: els primers conformen un grup molt limitat, es mostren més productius per a la formació de verbs que no pas per a la creació de substantius i adjectius, la qual cosa també redueix la seva possibilitat d'aparèixer més sovint, i els formants enregistrats són propis tant de l'aragonès com del català, de manera que es fa difícil arribar en unes conclusions fermes. Sols podem donar com a tret pròpiament aragonès la presència d'un prefix *es-*, sense cap significat, i que sembla procedir d'un antic article *es*, el qual ha acabat per aglutinar-se amb el substantiu (*estreudas, estiseras, estenazas...*). Tot el contrari succeeix amb els sufixos nominals, tret dels verbals perquè són molt poquets, i de vital pràcticament només n'hi ha un (*-ar*). El que hem pogut observar quant als sufixos és una situació molt més heterogènia, comprovada sempre entre les formes masculines. No són pocs els casos en què conviuen la solució aragonesa i la catalana, afegint-se de vegades la castellana, resultats sempre procedents d'un mateix origen llatí. Com a exemples podem indicar aquests: *-anol-anl-à* (*liviano, matutan, català*), *-astrol-astre* (*olcinastro, pillastre*), *-erl-ero* (*farrer, calcero*), *-íl-ino* (*ratolí, cebollino*), *-ell-illo-iello* (*martell, fusillo, Pradiello*), *-itl-ito* (*crabit, Pepito*), *-ól-on* (*barracó, tion*), *-ocl-ueco* (*tarroc, zamueco*), *-oll-uelo* (*llinzol, cazuelo*), *-òsl-oso* (*pegalós, amoroso*). A més a més, globalment, la diferència entre la proporció de sufixos de procedència aragonesa i la de sufixos d'adscripció catalana no és gens exagerada; són catalans *-ac* (*llimac*), *-all* (*ciringall*), *-am* (*fullam*), *-at* (*ramat*), *-az* (*homenaz*), *-ell* (*esturnell*), *-í* (*fullí*), *-it* (*cruixit*), *-iz* (*escobiz*), *-iu* (*caliu*), *-oll* (*penxoll*), *-or* (*coientor*), *-ot* (*zagalot*), *-ut* (*tozut*), i són aragonesos *-atxo* (*forigatxo*), *-anxo* (*rodanxa*), *-anyo* (*forcanyo*), *-ardo* (*mozardo*), *-arra* (*zamarra*), *-arro* (*catxarro*), *-enco* (*burenco*), *-enyo* (*cerenyo*), *-ico* (*bonico*), *-uz* (*carnuz*), encara que els sufixos catalans gaudeixin d'una capacitat de formar noves paraules molt més activa.

Tocant a la vitalitat dels elements formadors localitzats, no són tants els que mantenen una productivitat efectiva. Aquest és el cas dels prefixos *des-*, *es-*, dels sufixos *-ada*, *-al*, *-ar*, *-dera*, *-dor*, *-er*, *-et*, *-ó*, *-oso*, *-ot* (amb les seves variants), i el sufix verbal *-ar*. En tots els altres casos constatem un nivell productiu pràcticament nul, i quasi sempre es conserven únicament en algunes formacions lexicalitzades.

Per acabar, i si atenem un moment la sufixació apreciativa a la parla de Sant Esteve, hem de destacar la preferència pel sufix diminutiu *-et* enfront d'altres possibilitats, també per a la expressió de matisos subjectius com l'afectivitat, la ponderació, etc., coincidint així amb el català i la quasi totalitat de les parles de la província d'Osca. Quant als augmentatius, el més important és *-ó*, i en menor grau *-ada*, *-az*, *-era* i *-ut*. Sobre els despectius, l'únic sufix vital és *-ot*, malgrat que n'hi ha d'altres que també poden aportar aquest valor, però no de manera sistemàtica.

En definitiva, amb totes les precisions aportades fins ací, hem pogut confirmar el que ja preconitzavem a la introducció d'aquest treball: com en altres aspectes de la parla de Sant Esteve de Llitera, ens trobem una confluència d'elements aragonesos i catalans, inclús castellans, la qual cosa ens ratifica que la modalitat lingüística d'aquesta localitat és ben bé un dialecte de frontera, la qual cosa no exclueix que aquesta parla que analitzem sigui també una varietat del ribagorçà, subdialecte del català occidental¹⁰⁵.

Universidad de Zaragoza

---

105. Segons la classificació de Veny, *Els parlars*, p. 28.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- Alemany, *Tratado* = José Alemany Bolufer, *Tratado de la formación de palabras en la lengua castellana. La derivación y la composición. Estudio de los sufijos y prefijos empleados en una y otra*, Madrid, Victoriano Suárez, 1920.
- Alonso, *Noción* = Amado Alonso, «Noción, emoción, acción y fantasía en los diminutivos», *Estudios lingüísticos. Temas españoles*, Madrid, Ed. Gredos, 3.ª ed., 1982, pp. 161-189.
- Alvar, *Dialecto* = Manuel Alvar, *El dialecto aragonés*, Madrid, Ed. Gredos, 1953.
- Alvar, *Frontera* = Manuel Alvar, *La frontera catalano-aragonesa*, Zaragoza, IFC, 1976.
- Alvar, *Graus* = Manuel Alvar, «Dos cortes sincrónicos en el habla de Graus», *Archivo de Filología Aragonesa*, VI (1954), pp. 7-74.
- Alvar-Pottier, *Morfología* = Manuel Alvar i Bernard Pottier, *Morfología histórica del español*, Madrid, Ed. Gredos, 1987.
- Arnal, *Sufijación* = M.ª Luisa Arnal Purroy, «Notas sobre la sufijación apreciativa en la Puebla de Castro», *Archivo de Filología Aragonesa*, XXXVIII (1986), pp. 67-88.
- Badía, *Gramática II* = Antonio Badía Margarit, *Gramática catalana. II*, Madrid, Ed. Gredos, 1962.
- Badia, *Gramàtica històrica* = Antoni Badia i Margarit, *Gramàtica històrica catalana*, València, Ed. Tres i Quatre, 2.ª ed. en català, 1984.
- Buesa, *Sufijación* = Tomás Buesa Oliver, «Sufijación apreciativa en ayerbense», *Estudios filológicos aragoneses*, Universidad de Zaragoza, 1989, pp. 113-134.
- Castañer, *Derivación* = Rosa M.ª Castañer, «Algunos ejemplos de derivación verbal en Aragón», *Archivo de Filología Aragonesa*, XXXIV-XXXV (1984), pp. 251-272.
- Coromines, *Noms* = Joan Coromines, «Els noms dels municipis de la Catalunya aragonesa», *Estudis de Toponimia Catalana. II*, Barcelona, Ed. Barcino, 1970, pp. 43-141.
- DCECH = Juan Corominas i José Antonio Pascual, *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico*, 6 vols., Madrid, Ed. Gredos, 1980-1991.
- DECLIC = Joan Coromines, *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, 9 vols., Barcelona, La Caixa, 1980-1991.
- Enguita, *Modalidades* = José M.ª Enguita, «Modalidades lingüísticas del interior de Aragón», *Actas del Primer Congreso de Lingüistas Aragoneses*, Zaragoza, 1991, pp. 103-151.
- Enguita, *Notas* = José M.ª Enguita, «Notas sobre los diminutivos en el espacio geográfico aragonés», *Archivo de Filología Aragonesa*, XXXIV-XXXV (1984), pp. 229-250.

- Fabra, *Diccionari* = Pompeu Fabra, *Diccionari general de la llengua catalana*, Barcelona, Edhasa, 26.ª ed., 1991.
- Fabra, *Gramàtica* = Pompeu Fabra, *Gramàtica catalana*, Barcelona, Ed. Teide, 14.ª ed. 1990.
- Fdez. Ramírez, *Diminutivos* = Salvador Fernández Ramírez, «A propósito de los diminutivos españoles», *Strenae. Estudios de Filología e Historia dedicados al profesor Manuel García Blanco*, Salamanca, 1962, pp. 185-199.
- Frago, *Afijación* = Juan Antonio Frago Gracia, «El criterio de la afijación como cuestión de método en la investigación dialectal», *Actas de las Segundas Jornadas sobre el Estado Actual de los Estudios sobre Aragón*, Zaragoza, ICE, vol. I, 1979, pp. 433-439.
- González Ollé, *Diminutivos* = Fernando González Ollé, *Los sufijos diminutivos en castellano medieval*, RFE, Anejo LXXV, Madrid, 1962.
- Kuhn, *DHD* = Alwin Kuhn, «Der hocharagonesische dialekt», *Revue de Linguistique Romane*, XI (1978), pp. 1-312.
- Lagüéns, *Derivación* = Vicente Lagüéns, «Algunos aspectos de la derivación en textos altoaragoneses del siglo XV», *Archivo de Filología Aragonesa*, XXXVI-XXXVII (1985), pp. 223-254.
- Lapesa, *Historia* = Rafael Lapesa, *Historia de la lengua española*, Madrid, Ed. Gredos, 9.ª ed., 1986.
- Llorente, *Fronteras* = Antonio Llorente Maldonado, «Fronteras lingüísticas internas en territorio aragonés», *I Curso de Geografía Lingüística de Aragón*, IFC, 1991, pp. 165-184.
- Malkiel, *Multi-Conditioned* = Yakov Malkiel, «Multi-Conditioned sound change and the impact of morphology on phonology», *From particular to general linguistics (Selected Essays 1965-1978)*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam-Philadelphia, 1983, pp. 229-250.
- Menéndez Pidal, *Manual* = Ramón Menéndez Pidal, *Manual de gramática histórica española*, Madrid, Ed. Espasa-Calpe, 19.ª ed., 1987.
- Moll, *Gram. hist.* = Francisco de B. Moll, *Gramática histórica catalana*, Madrid, Ed. Gredos, 1952.
- Monge, *Acción* = Félix Monge, «Los nombres de acción en español», *Actele celui de —al XII— les Congres International de linguistica si Filologie Romana*, Bucaresti, 1970, pp. 961-972.
- Monge, *Diminutivos* = F. Monge, «Los diminutivos en español», *Actes du Xé Congrès International de Linguistique et Philologie Romanes (Strasbourg 1962)*, I, París, 1965, pp. 137-149.
- Monge, *Sufijos* = F. Monge, «Sufijos españoles para la designación de 'golpe'», *Homenaje a Francisco Ynduráin*, Zaragoza, 1972, pp. 229-247.
- Mott, *Sufijación* = Brian Mott, «La sufijación sustantiva y adjetiva en el habla de Gistaín», *Alazet*, 0 (1988), pp. 223-243.

- Nagore, *Panticosa* = Francho Nagore, *El aragonés de Panticosa. Gramática*, Huesca, Instituto de Estudios Altoaragoneses, 1986.
- Neira, *Prefijos* = Jesús Neira Martínez, «Los prefijos *es-* y *des-* en aragonés», *Archivum. Oviedo*, XIX (1969), pp. 331-341.
- Rohlf, *Sufijos* = Gerhard Rohlf, «Los sufijos en los dialectos pirenaicos», *Archivo de Filología Aragonesa*, XL (1988), pp. 115-170.
- Rosenblat, *Notas* = Ángel Rosenblat, «Notas de morfología dialectal», *Biblioteca de Dialectología Hispanoamericana*, 2 (1946), pp. 105-316.
- Saroïhandy, *El català* = J. Saroïhandy, «El català del Pirineu, a la ralla d'Aragó», *Primer Congrés Internacional de Llengua Catalana (Barcelona 1906)*, Barcelona, 1908, pp. 331-334.
- Veny, *Els parlars* = Joan Veny, *Els parlars catalans*, Palma de Mallorca, Ed. Moll, 9.ª ed., 1991.
- Viudas, *Descripció* = Antonio Viudas Camarasa, «Descripción fonológica del habla de La Litera», *Archivum. Oviedo*, XXIX-XXX (1979), pp. 423-457.
- Ynduráin, *Notas* = Francisco Ynduráin, «Notas lexicales aragonesas», *Archivo de Filología Aragonesa*, II (1947), pp. 165-177.
- Zuluaga, *Diminutivo* = Alberto Zuluaga, «La función del diminutivo en español», *Boletín del Instituto Caro y Cuervo*, XXV (1970), pp. 23-48.